

KAMENA VUNA PRIJEPORA

Suživot s tvornicom Rockwool na Pićanštini

Andrea Matošević
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Elis Baćac
Potpician

Tvornica kamene vune Rockwool Adriatic, čija je gradnja nadomak Pićna započela 2006. godine, u lokalnoj je zajednici izazvala nemale prijepore. Iako je poslovni manevar obećavao višu zaposlenost i ekonomsku regeneraciju područja, kod dijela mještana ispušni plinovi iz postrojenja izazivaju, kako tvrde kazivači, zdravstvene probleme koji postaju dominantnim terenom borbe za legitimitet argumenata u zalaganju protiv rada tvornice. Isto tako, Rockwool je “u susjedstvu” prisutan kroz cijeli niz donacija i stipendija što kod dijela mještana izaziva osjećaj nezadovoljstva poradi privilegiranja kratkoročnih “primamljivih” rješenja za koja se zdravstveno dugoročno plaća izrazito visoka cijena. Upravo ta problematika Pićanštinu, nekadašnje rudarsko područje, nanovo smješta u središte karakteristika industrijskog života od kojeg dio zajednice želi zauzeti odmak.

Ključne riječi: Rockwool, Pićanština, posvjedi, zdravlje

Uvod

U vremenu u kojemu nas s Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i njegovih područnih jedinica nabujala statistika rastuće nezaposlenosti podsjeća na to koliko su egzistencija i “psihofizičko” zdravlje građana vezani uz radni odnos (usp. Potkonjak i Škokić 2013: 85–93), propitivanje “pozitivnog impakta” ili pak relativizacija “dobrobiti” koju je otvaranje proizvodnog pogona tvornice Rockwool donijelo zajednici na Pićanštini¹ – istoku Istre – na prvi bi pogled moglo u najmanju ruku djelovati neprimjereno. No, tvornica kamene vune punog naziva Rockwool Adriatic d.o.o., čija je gradnja u Pićnu započela 2006. godine na gotovo 50 hektara unutar poduzetničke zone, u lokalnoj je zajednici izazvala nemale prijepore i negodovanja iako od samog početka poslovanja zapošljava više od stotinu radnika, dok danas svoj radni odnos u njoj, tvrde, ostvaruje “140 radnika od čega trećina s fakultetskim obrazovanjem” (<http://www.rockwool.hr>). Smještena je na području koje je povijesno obilježeno radom u i oko ugljenokopa, što nije nevažna činjenica pri analizi odnosa dijela zajednice prema netom otvorenom danskom pogonu – proizvođaču izolacijskog materijala. Jer ako negodovanja možemo svesti na primarni zajednički nazivnik, onda bi to bio onaj u kojem se dio zajednice sjeća da im je zdravlje bilo ugroženo hazardnim radom u ugljenokopima, gdje su mnogi izgubili život ili oboljeli od profesionalnih bolesti (usp. McIvor i Johnston 2007; Matošević

¹ Općina Pićan nalazi se dvanaest kilometara jugoistočno od Pazina, središta Istarske županije, na cesti Pazin – Kršan, površine pedeset jednog četvornog kilometra. U svome sastavu ima deset naselja: Grobnik, Jakomići, Karbune, Kukurini, Montovani, Orič, Sveta Katarina, Tupljak, Zajci i Potpician. Pićanštinu ćemo, zajedno sa susjednom Labinštinom, u daljem tekstu nazivati susjedstvom s kojim tvornica Rockwool interagira bilo kroz emisije ispušnih plinova, donacije materijala, sponzorstva ili stipendija.

2011), dok danas strah od obolijevanja i srozavanja kvalitete života poradi ispušnih plinova iz postrojenja motivira dio građana na "otpor" i udruživanje. Taj aspekt tjeskobe koji prerašta u "lokalno znanje" (Geertz 2010: 209), ali i, posljedično, "lokalno djelovanje" jer se dio zajednice aktivno uključio u akcije protiv Rockwoola osnivanjem udruga poput *Naše zemlje*, dnevnih i noćnih prosvjeda, peticija kao i, kako kazivači tvrde, neovisnih medicinskih analiza o promjenama u njihovom zdravlju, čini snažnu razdjelnicu u zajednici. Za dio mještana tvornica je "kraljivica zdravlja", "razlog gubitka poljoprivrednih usjeva", "uzrok smrada" te oni odbijaju mogućnost zapošljavanja kao argument u korist njezinog postojanja. Međutim, tvornica kamene vune Rockwool financijski je prisutna "u susjedstvu" kroz donacije i stipendije, što može biti interpretirano svojevrsnom pacifikacijom njezinog djelomično i neželjenog fizičkog prisustva.

Iako se Istarska županija na nacionalnom, ali i u širem regionalnom kontekstu u posljednjih dvadesetak godina pokušava profilirati dominantno kao eno-gastronomska (Matošević 2011),² multikulturalna (Orlić 2009), višejezična i tolerantna sredina (Šuran 2011), činjenica je da se u socijalno-profesionalnom smislu može govoriti o "Istrama", gdje bi za Labinštinu i Pićanštinu na istočnom dijelu poluotoka, shodno spomenutom povijesnom nasljeđu, bila rezervirana "prljava" industrija. U prilog takvoj "raspodjeli" govori i činjenica da Vlada Republike Hrvatske i HEP do 2018. godine namjeravaju izgraditi Termoelektranu Plomin C u Plominu, koja bi, kao i prethodne dvije, za pogonsko gorivo također koristila ugljen, što je dio građana dočeka s negodovanjem. Na taj bi način nekadašnja rudarska Labinština i nešto udaljenija Pićanština nanovo i dodatno bile impregnirane u fosilni energent devetnaestog i dijela dvadesetog stoljeća (Freese 2003), odnosno bile obilježene mjestima na kojima se "turizam i tercijar", u mnogočemu sinonimi za napredak na poluotoku, ne razvijaju u jednakoj mjeri u odnosu na ostatak Istre. No možda i važnije od razvoja "turizma i tercijara" upravo je organizirano nezadovoljstvo građana, koji sve češće prosvjeduju protiv takve determinističke politike u njihovom dvorištu, nudeći tako i drukčiju, ponešto kompleksniju i svakodnevnu sliku Istrana od one stereotipne, a nerijetko i autoreprezentirajuće, prema kojoj su navodno pretežito "blage naravi, radišni i strpljivi" (<http://www.istra.hr>). Stoga ćemo se u ovom tekstu posvetiti strukturi otpora, razlozima, ali i modusima kojima se dio građana odlučio suprotstaviti otvaranju tvornice Rockwool Adriatic u trenutku kada je bila u finalnoj fazi dobivanja uporabne dozvole 2012. godine,³ kao i strategijama tvorničkog menadžmenta kojima se nastoji, čini nam se, pacificirati osjećaj grube implementacije u to podneblje.⁴ Upravo takvim manevrima, izdašnim donacijama, stipendijama i sponzorstvima kroz program "Sedam latica Rockwoolova cvijeta" dansko je postrojenje na Pićanštini produbilo razdjelnicu među građanima koji su ekonomski vezani uz nju u odnosu na one koji njezinu prisutnost pod svaku cijenu odbijaju.

² Zanimljivo je, stoga, primijetiti da je pored poticanja eno-gastronomskih manifestacija i upisivanja "vinskih cesta" na turističke karte Istre, na ulazu u Istarsku županiju tek nedavno, 2014. godine, postavljen službeni natpis Republika Hrvatska – Istarska županija namjesto onog koji je putnike s liburnijske strane, nadomak Tunela Učke, godinama informirao kako ulaze u "Zemlju dobrega vina" (Matošević 2011: 197).

³ Pokusni rad u postrojenju započeo je 2008., a tvornica je dobila uporabnu dozvolu u travnju 2012. godine. Službeno je i otvorena u lipnju iste godine (<http://www.rockwool.hr>).

⁴ Taj se dio rada temelji na razgovorima s pet kazivača koji su vođeni tijekom ožujka 2012. godine, dakle netom prije dobivanja uporabne dozvole za rad tvornice ishodovane u travnju 2012. Razgovori su vođeni s građanima Pićna koji žive u blizini samih postrojenja, aktivistima udruga koje se protive radu tvornice *Naša zemlja* i *Pineta* te sa studentom kojeg je tvornica Rockwool pomagala godišnjom stipendijom. Također, važno je napomenuti da je jedan od dvoje autora ovaj rad pisao u ulozi "sudionika-insajdera i sudionika-svjedoka" (Čapo-Zmegač et. al 2006: 32) budući da živi u Pićnu te da je 2012. godina posebno važna u odmjeravanju snaga građana i proizvodnog pogona jer se tada prvi članovi udruge *Naša zemlja* počinju iseljavati s područja Pićanštine kao i da, što je iz njihovih kazivanja i razvidno, počinju osjećati nemogućnost u borbi protiv tvornice.

Preporod "istarske zabiti u režiji Danaca"

Rockwool grupa, sudeći prema informacijama koje iznosi na svojim službenim web stranicama, vodeća je u svijetu u tehnologiji proizvodnje kamene vune. Zapošljava više od 8500 radnika u 85 zemalja, posjeduje 23 tvornice na trima kontinentima, a od toga je 20 postrojenja smješteno u Europi. Utemeljena je 1909. godine sa sjedištem u Hedehuseneu nadomak Kopenhaga. Tvornica kamene vune u Potpićnu, kako tvrde njezini vlasnici, "najmoderniji je pogon Rockwool grupe u svijetu". Vrijednost ukupne investicije iznosila je gotovo 600 milijuna kuna, a godišnji kapacitet tvornice iznosi 120 000 tona kamene vune. Glavni proizvodi tvornice vune su toplinska i protupožarna izolacija za zgrade i industriju: kamena vuna i briketi. Da se radi o "velikom i važnom globalnom ulagaču" u lokalnu ekonomiju dalo se zaključiti u prosincu 2006. godine kada je u tjedniku *Nacional* osvanuo spektakularan naslov "Industrijska megainvesticija. Preporod istarske zabiti u režiji Danaca", podnaslovljen "Kada tvornica Rockwool iduće godine počne s proizvodnjom izolacijske kamene vune, proračun zapuštene rudarske općine Pićan odmah će se udvostručiti" (*Nacional*, 19. prosinac 2006.). Izrazito naglašenog "ekonomsko-prosvjetiteljskog" tona, članak pisan na osnovi razgovora s Bartoszom Stentofom, regionalnim direktorom Rockwoola i voditeljem projekta u Istri, postaje interesantniji kada ga se, primjerice, provuče kroz raster ambivalentne tendencije da se ruralne zone i selo proglašavaju izvorom pravih vrijednosti,⁵ dok im se, s druge strane, pridaje pejorativno značenje nazadnih i zaostalih (Škokić 2011: 89). U ovom, dakle, slučaju "istarskom zabiti" koju danski pogon ima izvući na put modernosti. Grubost, odnosno gotovo kolonijalna političnost takvog karakteriziranja, bez obzira na to dolazi li iz pera novinara ili retorike poslovode danskog postrojenja, zapravo leži u svojevrsnoj "dvostrukoj miopiji" – onoj povijesnoj, jer iz horizonta percepcije izmiče činjenicu koliko je dugo baš ta zona, sve do do 1999. godine sa zatvaranjem posljednjeg ugljenokopa Tupljaka kroz gotovo četiri stoljeća razvoja rudarstva i popratne privrede, bila generatorom razvoja poluotoka (Vorano 1998; Dorigo i Scropetta 2004), dakle sastavnim dijelom "industrijskog modernizma" (Scribner 2003) uz razvoj koji je polučio, ali nadasve i žrtve koje je prouzročio (usp. Milevoj 1991). Stoga suvremenom dijelu "miopije" o kojoj pišemo valja posvetiti dodatnu pažnju. "Zabitosť" istočnog dijela Istre koja se spominje u naslovu teksta tiražnog tjednika valja interpretirati ne kao "bačenost u", već djelomično i kao stanje "kojem se teži". Jer znamo li da "atrakcijske posebnosti ruralnom turizmu Istre daje prostor", a "elementi koji ukazuju na atraktivnost kraja su čist zrak, čista voda, zdrava klima i očuvana okolina (prirodno i kulturno nasljeđe) (...) te je također važna i mogućnost slobodnog kretanja u prirodi radi rekreacije i razgledavanja zanimljivosti u okolici (Ružić 2012: 222), onda smo na tragu ponešto drukčijeg razumijevanja pejorativnog termina od onog ustaljenog.⁶ Drugim riječima, taj je prostor kao "zabit" u smislu "želje za odsustvom teže industrije" već potencijalno komodificiran. Stoga, unutar tih kulturno-ekonomskih i povijesnih koordinata valja iščitavati kazivanja poput:

On nije došao ovdje ni radi mene ni radi vas, nego čisto da ljudi koji imaju dionice i gazda koji je u Danskoj da on ima profit od toga jer da su oni socijalna firma oni bi ostali na Sardi-

⁵ Dakako, suvremenu verziju takvog idealizirajućeg vrijednosnog stava u Istri valja promatrati kroz, u velikoj mjeri, ekonomiju i okretanje Istre k ruralnom turizmu (usp. Ružić 2012: 226). Stoga je etnologinja Lidija Nikočević točno primijetila da kada bi se istarska kultura promatrala kroz, primjerice, suvenire, nesumnjivo bi se došlo do zaključka kako je njezina kultura ruralnog karaktera, čemu pridodaje i opservaciju kako se svijest o nekadašnjoj kulturnoj slojevitosti i preplitanjima danas čine zauvijek izgubljenima. No, ono što je doprlo do današnjih dana turistički djelatnici nastoje uklopiti u "cluster" stvarajući brendove za svako mikropodručje kako bi pojedini krajevi Istre stekli atraktivnost (Nikočević http).

⁶ Dakako, sve te "atrakcijske posebnosti" koje se vezuju uz (ruralni) turizam valja promatrati i kao sastavni dio unapređenja kvalitete života stanovnika bilo kojeg podneblja.

niji i radili bi na Sardiniji i ne bi došli ovdje. Oni ne bi zatvorili tvornicu u Sardiniji, oni bi je možda obnovili i bi ostali tamo da su socijalna. Međutim, tu socijale nema. Krupni kapital nema socijale i zato su oni i došli ovdje. (P. J., kazivač)

R. skupa s IDS-om je prvi kega treba okriviti, ali on ne bi niš postiga da ni cela država stala uz njega. Znači, Kosorica se je čak i pohvalila da je Vlada dopeljala Rockwool i Vlada da ga jedino more i otpeljat. (B. S., kazivač)

Negodovanje zbog takvih industrijskih projekata “u vlastitom dvorištu” ne dešava se stoga jer se tu radi o “zabiti” koja je nesvjesna vlastite “zabitosti”, već poradi negativnih iskustava koje ta vrsta “prljavog moderniteta” nosi sa sobom, a koja su u kolektivnu memoriju zajednice već itekako upisana. Tvornica na Sardiniji koju kazivač spominje također je Rockwoolova, ali je 2010. zatvorila postrojenja što je izazvalo nemala nezadovoljstva u izrazito siromašnom kraju.⁷ Smještena na jugu otoka, u okrugu Sulcis koji je, kao i istočni dio Istre, povijesno vezan uz rudarstvo, tvornica je, ponovo kao i u istarskom slučaju, sagrađena nadomak “grada osnutka” Carbonije.⁸ Stoga je i ta “značajna koincidencija” kao i informiranost o socijalnom impaktu politike zatvaranja Rockwoolovih postrojenja u Carboniji uvjetovala negativan stav dijela građana spram postrojenja za proizvodnju kamene vune.

Ipak, držimo da negodovanje oko pokretanja i rada tvornice kamene vune možemo interpretirati i iz očista koje nije svojstveno isključivo kulturno-ekonomskim i povijesnim danostima Pićanštine. Tim više što se u *Nacionalovu* članku navodi kako je proračun općine Pićan jedan od najnižih u Istri, stoga je dolazak Rockwoola u gospodarskom smislu preporod za taj kraj te se ističe kako se ne tako davno u Tupljaku (1999. godine) zatvorio posljednji rudnik kamenog ugljena u Hrvatskoj, pri čemu je bez posla ostalo 650 ljudi, a u stečaj je otišao i PKP Potpićan (Proizvodnja keramičkih pločica i ploča) uz dodatno otpuštenih 250 radnika (*Nacional*, 19. prosinac 2006.).⁹ Nije li negodovanje oko otvaranja tvornice koja bi imala pozitivno utjecati na općinski proračun uz, kako kažu kazivači, “strah od obolijevanja”, sastavni dio stava koji je još i Max Weber nazvao “tradicionalizmom”, gdje “čovjek ‘po prirodi’, ne želi zaraditi uvijek veću količinu novca, već jednostavno živjeti, živjeti prema svojim navikama i zarađivati onoliko koliko mu je potrebno” (Weber 1977: 116)? Upravo je to mjesto posebno važno jer u lokalnu situaciju moguće veće ekonomske i egzistencijalne sigurnosti ucjepljuje i njezinu cijenu, a to je, tvrde kazivači, zdravstvena nesigurnost:

Ne bih [uzela donaciju ili išla raditi u Rockwool] jer ja mislim da mi je bitnije zdravlje, nego njihova financijska pomoć. Znači meni je prvenstveno bitno moje zdravlje, zdravlje moje porodice i, na kraju krajeva, zdravlje svih nas jer smatram da samo zdrav čovjek može doprinijeti i sebi, svojoj obitelji i široj društvenoj zajednici. (L.J. S., kazivač)

Stoga se uz “tradicionalizam” ucijepljen u lokalnu situaciju na Pićanštini mogu vezivati i manjkav osjećaj sigurnosti, odnosno zdravlja, koje postaje dominantnim terenom borbe za legitimitet argumenata protiv rada tvornice Rockwool.

⁷ Vidi reportažu “Sulcis, lotta operaia underground” objavljenu u lipnju 2014. o području od 130 000 stanovnika (među kojima je 30 000 nezaposlenih i 40 000 umirovljenih radnika proizašlih iz propale industrije) koje novinar naziva “najsirišašnijom provincijom Europe” (*Il manifesto*, 12. lipanj 2014.).

⁸ Carbonia, Raša (*Arsia*) i Podlabin (*Pozzo Littorio*) su *Città di fondazione*, gradovi osnutka, koje je talijanski režim za vrijeme Mussolinijeve vladavine gradio praktički *ex nihilo*. Raša je izgrađena 1937., Podlabin 1942., a Carbonia je dovršena 1938. godine. Maria Stella Rollandi razvija tezu kako je “mit” o Carboniji u posljednjih nekoliko desetljeća zatvaranjem postrojenja napravio mjesto “problemu” Carbonia (Rollandi 1981: 130).

⁹ Te bi, stoga, prema prvim projekcijama općina Pićan od “Rockwoola nakon deset godina godišnje imala prihodovati oko 250 tisuća eura, što je jednako čitavom jednom sadašnjem godišnjem proračunu općine. Općina Pićan će već iduću godinu, kada tvornica počne raditi, imati od 50 do 60 tisuća kuna mjesečno više u proračunu” (*Nacional*, 19. prosinac 2006.).

Prosvjedi i zdravlje

U odnosu dijela stanovništva prema otvaranju danske tvornice, a koji se od 2008. godine izražava masovnim prosvjedima, zamjetna je gotovo obrnuta reakcija od one radnika u sardinjskom pogonu, koji su se svim silama borili da se postrojenje ne zatvori,¹⁰ ali i same “prosvjedne” tradicije tog područja. Jer uz područje Tupljaka na Pićanštini vezuje se “Druga Labinska republika”, štrajk rudara iz 1987. godine koji je trajao 33 dana kada je 1 400 rudara štrajkalo zbog informacije o snižavanju normi, mjesečne realizacije, osnovice za izračun osobnih dohodaka, mirovinske osnove, invalidske i zdravstvene isplate, ali i, ispostavilo se, opravdanih bojazni da će se postrojenja zatvoriti (Simić 1987: 47–58; Kuzmanić 1988; Matošević 2011: 64–72).¹¹ Iako će ta “protestna obustava rada” ući u povijest kao pokušaj socijalne amortizacije nejednakosti, dvadesetak godina kasnije prosvjedi se također organiziraju kao borba za egzistenciju, ali ona sad prvenstveno znači bojazan za vlastito kao i zdravlje zajednice što se prevodi ne u borbu za “tešku industriju”, već protiv nje. To je podrazumijevalo i organiziranje građana u udrugu *Naša zemlja*, koja s radom započinje 2007. godine,¹² a ime udruge je simbolično jer kako članovi tvrde: “Ono gdje je sada Rockwool je bila naša zemlja.” Osnovna ideja i razlog osnivanja udruge jesu prosvjedi, među kojima se ističu oni organizirani krajem studenoga i posljednji dan mjeseca kolovoza 2008. godine. Održavani su ispred tvornice gdje je bila postavljena pozornica na kojoj su govorili članovi udruge *Naša zemlja* i ostali koji su željeli reći nešto u prilog zatvaranju tvornice. Govori su bili praćeni pljeskom, zvižducima zviždajki i usklicama prosvjednika. Nezadovoljni građani su tražili zatvaranje tvornice, a dominirao je osjećaj snage i mogućeg uspjeha: “Doša je Rockwool, a mi smo se tribali nikakor udružiti i pružiti kakov otpor. I to je ful čudno jer takovega otpora, koliko ja znan, u Hrvatskoj do tad ni bilo i niki ni očekiva takov otpor!” (B. S., kazivač). Prosvjednici će također tvrditi:

prosvjedi koji su bili najavljeni su bili jako, jako dobri. To potvrđuje činjenica da prvi prosvjed koji je bio organiziran je imao 2500-3000 ljudi u odnosu na kraj gdje ima 6000 ljudi to vam je nekih 30-40% svog stanovništva što ja mislim da kad bi u jednom Zagrebu izašlo 400 000 ljudi da bi to bilo jako velika stvar. (P. J., kazivač)

No, prosvjedi se nisu zaustavljali samo na onim organiziranim, jer su se tijekom prosinca 2008. godine građani okupljali noću ispred tvornice oko 22 sata kada je “iz dimnjaka počelo prekomjerno dimiti” i prosvjedovali zbog smrada koji su toga dana osjetili tijekom probnog rada Rockwoola, koji je “u više navrata tijekom 1. prosinca 2008. koristio zabranjeni bypass

¹⁰ Njihovi su prosvjedi dopirali i do nacionalnih medija pa će jedan od tiražnijih dnevnika u Italiji *La Repubblica* prenijeti vijest kako su se radnici postrojenja Rockwool zazidali unutar nekadašnjih rudnika u znak prosvjeda protiv manjkave socijalne politike: “Naše zazidavanje ulaza u rudnik znači da ukoliko se ne postigne dogovor mi živi nećemo izaći” – rekao je Gianni Medda, nekadašnji Rockwoolov radnik na trgu smještenom nasuprot rudarske galerije – čime je dao jasan znak” (*La Repubblica*, 21. prosinac 2012.). No, kako se problem nije riješio, nekadašnji Rockwoolovi radnici, takozvani “nevidljivi”, nastavili su s prosvjedima te je njih trinaestoro 2014. okupiralo galeriju *Villamarina* u rudniku olova i cinka (*La Repubblica*, 11. siječanj 2014.). Rudnik se takvim prosvjednim manevrima, nakon gašenja velikog dijela podzemnih jama koje je omogućilo izvor radne snage za “nova industrijska postrojenja”, ispostavila nekom vrstom opetovanog pribježišta, *nulte točke* iz koje ideja o egzistenciji zajednice kreće, ali se ujedno i “simbolički brani” u trenucima velike krize. Ta “simbolička” koordinata bit će samo jedna u nizu razlika između prosvjeda na jugu Sardinije, Sulcisu i istoku Istre, Pićanštini čiji je zajednički nazivnik Rockwool – *fabbrica di lana di roccia*, tvrtka koja u Italiji 2010. zatvara postrojenja usporedo s procesom njihova otvaranja u Hrvatskoj.

¹¹ O “Drugoj Labinskoj republici” i njezinom trideset-trodnevnom odvijanju unutar dvije polutke organizacije udruženog rada – Pićan u Tupljaku i Ripenda u Labinu, a koja se izrijekom, odnosno trajanjem i sadržajem, ali ne i intenzitetom i stupnjem organizacije vezuje uz (prvu) Labinsku republiku rudara iz 1921., snimljen je i dokumentarni film *Poslije štrajka* u režiji Petra Krelje 1988. godine.

¹² Udruga *Naša Zemlja* intenzivno je surađivala s labinskom ekološkom udrugom *Pineta*. Predsjednik udruge *Pineta* svoju je udrugu predstavio kao onu koja djeluje od 1997. godine i bavi se zaštitom okoliša na području Labinstine. Tematika Rockwoola zainteresirala ih je već od samoga početka, točnije: “Pineta ima članove i na području Pićanštine. Znači Tupljaka i Potpićna. Znači ti članovi su rekli da se organizira neka udruga koja ima tematiku Rockwool i onda smo se mi povezali sa njima preko tih članova koji su sa područja Potpićna” (B. S., kazivač).

(sigurnosni dimnjak) u višestruko premašenom obimu od 4 minute koliko dozvoljava zakon” (<http://www.ipazin.net/?p=1647>).¹³ Odnos danskog postrojenja i prosvjednika u velikoj je mjeri eskalirao nakon tužbe protiv prosvjednika P. J i D. F. za “smetanje posjeda tvornice Rockwool Adriatic”, a koju je Općinski sud u Labinu 9. lipnja 2011. odbacio kao neutemeljenu, što je popratilo i HTV u emisiji *Hrvatska uživo*.¹⁴ Mikrolokacija na kojoj je tvornica smještena zapravo je kotlina te stoga izazvalo nepovoljna jer emisije iz dimnjaka uzrokuju, u što se i novinarka priloga uvjerila, “smrad, peckanje očiju, smetnje s gutanjem, a iz tvornice nema najava novih ulaganja u sustav kvalitete zaštite zraka” (*Hrvatska uživo*, 16. lipanj 2011.).¹⁵ Osim osjećaja da im je zdravlje ugroženo radom postrojenja, ono uzrokuje i zazor prema poljoprivrednim proizvodima tog područja, što je još jedan način da se područje impregnira u proizvodnu monokromiju kamene vune:

Poljoprivreda se zanemaruje ča više. Recimo ja ne želin jest ni radić ni bilo ča iz Luga¹⁶ i pitanje koliko je tu gore zagađeno i ljudi na tržnici u Labinu pitaju ako su iz Luga. Ako su iz Luga ne žele jest. Međutim, sve to ide na veleprodaju u Rijeku tako da svi mi to jedemo, a koliko je to zdravo pitaj Boga. (B. S., kazivač)

Takva situacija, nemogućnost “bijega od tvornice” i posvemašnja izloženost njezinom utjecaju, posebice kod onih koji imaju djecu, uzrokuje, tvrde, gotovo pa osjećaj krivnje zbog ostanaka na tom području:

Pitanje je samo vremena kad ću ja obolit (...) da li će ta dica bit zdrava i ča je najbolje da li će ta moja dica bilo kad imet dice. A nemam baš mogućnost za preseljenje i nisan baš dobra mama ča živin tu. (B. S., kazivač)

Zdravstvene smetnje uzrokovane radom tvornice kamene vune, tvrde gotovo svi kazivači, jesu problemi s vidom, peckanje u grlu, krvarenje iz nosa, suženje i svrbež očiju, grebanje u grlu i problemi respiratornoga sustava te konjunktivitis. Mještani su, kako bi dokazali postojanje svojih zdravstvenih tegoba, u lipnju 2010. odlučili specijalistički zdravstveni pregled napraviti u Sloveniji, u Bolnici Golnik – Kliničkom odjelu za plućne bolesti i alergiju iz želje za, kako kažu, “objektivnim nalazom nepristranih liječnika”. Naime, na liječnike iz Slovenije hrvatski Rockwool, smatraju, ne može utjecati pa se u njihovo mišljenje mogu pouzdati. Dva su kazivača bila na specijalističkom liječničkom pregledu u Sloveniji zajedno s još desetak građana Pićanštine koji, također, osjećaju zdravstvene tegobe uzrokovane radom tvornice. Dijagnoza koju su dobili u Sloveniji ukazuje na konjunktivitis i alergije:

¹³ U brošuri distribuiranoj 2008. Eelco van Heel, direktor Rockwool grupacije, i sam se osvrnuo na propuste pri početku proizvodnje: “ Tijekom probne proizvodnje u tvornici, na žalost, došlo je do propusta uslijed kojih smo bili prisiljeni ispustiti plinove, a da prije toga nisu filtrirani. Stoga bih se u ime Rockwool Grupe, ali i svoje osobno, ispričao građanima te iskazao žaljenje zbog spomenutih događaja koji su ih uznemirili. No, nije bilo posljedica na okoliš. Sigurnost građana i briga za okoliš su nam jako važni” (Rockwool info, 2008). Takve incidente Kim Fortun naziva tipičnim problemima kasnog industrijalizma gdje, primjerice, nuklearna i kemijska postrojenja ili mreže zračnog transporta jesu sistemi čvrsto povezanih zapletenih tehničkih sustava do te mjere da se, zbog niže kontrole i razumijevanja eksperata, pojedine iznenaadne nesreće smatraju “normalnima” (Fortune 2012: 452).

¹⁴ Kako će prilog u emisiji i prenijeti, “prosvjednici nisu stajali na privatnom, već na javnom zemljištu, a da su Rockwoolovi odvjetnici toga svjesni svjedoči optužnica u kojoj su, riječima sutkinje, katastrofske čestice navedene paušalno. U vlasništvo tvrtke uvedeno je i javno vodno dobro. Pitanje je zašto je tvrtka tužila aktiviste ako nije bilo realno očekivati da neće dobiti spor? Aktivisti tvrde da se tvrtka služi strategijom internacionalno poznatom pod nazivom SLAP – *Strategic Lawsuit Against Public Participation*, te da su već godinama izloženi raznim pritisecima, pozivani u policiju na informativne razgovore i ucjenjivani preko poslodavaca (*Hrvatska uživo*, 16. lipanj 2011.).

¹⁵ Odnosno, kako su za *Dnevnik HTV*-a izjavili mještani: “Oni mogu gradit ne znam šta, i pročišćivač i sve, ali taj zagađeni zrak se diže do jedne razine, i on tu pliva malo lijevo malo desno i nema izlaza”, jer “ako ste vi u jednoj kotlini napunjenoj dimom koji smrdi po sumporovodiku, malo pecka za oči, neugodan za oči i ne možete disat. E, a šta više treba?” (*Dnevnik HTV*, 22. kolovoz 2008.).

¹⁶ Lug je dolina u kojoj je smještena tvornica.

Evo, ja sam jedna od stanovnika ovog mjesta koja sam išla na specijalistički liječnički pregled u inozemstvo. Taj pregled je bio dobrovoljno izaberen jednostavno zato jer sam se još u 2009. godini počela noću između dva, tri, četiri sata ujutro buditi i zatvarati prozore jer nisam mogla disati. (...) Svima je dijagnosticiran konjunktivitis i svi imamo nekakve simptome alergološke prirode, a ustanovljeno je da nismo niti alergičari niti astmatičari od rođenja, a da imamo dijagnosticiranu takvu bolest. Znači da su ti problemi definitivno uzrokovani i pojačani radom ove tvornice. (LJ. S., kazivač)

Do dolaska Rockwoola ja sam sa novčanice čitao himnu, danas već imam dioptriju ne znam ni sam koliko i stalno mi se muti. Uz to imam problem sa grlom, sa kašljem i tako. Mi smo bili jedna grupa od 9 ljudi, upravo zbog toga, na zdravstvenom pregledu u Sloveniji iz razloga toga što ne vjerujemo institucijama u Hrvatskoj i mi smo bili u Sloveniji. Od devet, svih devet imaju konjunktivitis. (N. S., kazivač)¹⁷

Upravo taj osjećaj da se “polagano truju” i uvjerenje da će “prava istina o utjecaju Rockwoola na zdravlje” doći tek za deset ili više godina, odnosno za njih prekasno, priziva iskustvo rudara u analitičku pomoć. Ono što su istraživači rudarskih zajednica *a posteriori* nazvali “stalnim kapanjem smrti u jami” (*a steady drip-drip of death' in the pits*) (Benson, prema McIvor i Johnston 2007: 42), odnosno polagano, ali sigurno umiranje poradi profesionalnih bolesti uzrokovanih dugogodišnjom izloženosti utjecaju štetnih tvari poput ugljene prašine ili plinova, iz rakursa “lokalnog znanja” potomaka rudara ima rezona primijeniti na odnos Rockwoola i stanovnika Pićanštine. Jer, kako tvrde, njihova je bojazan da će:

nastradat od stalnog nekog prosječnog zagađenja jer ako je dozvoljeno da nekog štetnog elementa recimo da bude prema zakonu najviše 10 miligrama po metru kvadratnom, a recimo stalno je 5 ili 6, znači, oni će stalno biti u granicama dozvoljenog. (N. S., kazivač)

Filozof Peter Sloterdijk analizirao je nedavno jednu od posebnosti dvadesetog stoljeća, specifičnost odnosa terora i okoliša, ambijenta, te ustvrdio kako se “terorizam ne može razumjeti ako ga se ne sagledava kao formu istraživanja okoliša iz perspektive mogućnosti njegova uništenja” (Sloterdijk 2006: 21). Iako piše o razvoju tehnike ratovanja, njegovu je tezu moguće djelomično primijetiti i kod pojedinih industrijskih postrojenja i to napose u vremenu velikih mogućnosti saniranja negativnih utjecaja na okoliš o kojem ovisi zdravlje i život ljudi, dok danski pogon smješten u Pićanštinskoj kotlini, riječju članova udruge *Naša zemlja*, “nije uložio kunu u poboljšanje tehnološkog procesa proizvodnje kamene vune, već su se okrenuli ka donacijama i sponzorstvima prema udrugama civilnog društva, humanitarnim i prosvjetnim organizacijama, a naši problemi ostaju” (*Hrvatska uživo*, 16. lipanj 2011.).

Pacifikacija prisutnosti kroz stipendije i donacije

Rockwoolova je prisutnost u zajednici, ali i šire, zamjetna i kroz “Program doprinosa razvoja društvene zajednice”, odnosno “Sedam latica Rockwoolovog cvijeta”, kako je nazvan

¹⁷ Kazivači i ostali pregledani u Sloveniji s nalazima su se obratili liječnicima u Hrvatskoj te dobili odgovor da “probleme treba liječiti, ali da se ne može govoriti o štetnom utjecaju Rockwoola jednostavno zato jer da bi se tako nešto moglo okarakterizirati treba proći jedan vremenski period od najmanje 15-20 godina da bi se pouzdano moglo na nekakvom statističkom uzorku govoriti o povećanju bolesti” (LJ. S., kazivač). Takav stav je na tragu izvješća, studije o utjecaju tvornice kamene vune Rockwool Adriatic, koju je 2009. godine počelo izradivati nadležno županijsko povjerenstvo za praćenje utjecaja rada tvornice na okoliš i zdravlje ljudi, a gdje se, među ostalim, primjerice iznosi da su maligne bolesti, kojih se zapravo svi najviše i boje “multiuzročne te da je za njihov razvoj potreban dugi niz godina (10 i više) te da se stoga ne može očekivati da je preko noći porastao broj malignih oboljenja uslijed onečišćenja okoliša i rada neke tvornice” (*Glas Istre*, 6. srpanj 2010.).

program donacija i stipendija, odnosno ulaganja u “kulturu, sport, obrazovanje i znanost, ekologiju, energetska učinkovitost, unaprjeđenje zdravlja i unaprjeđenje kvalitete života” (Rockwool [http](http://www.rockwool.hr)).¹⁸ Tvornica je putem tog programa donirala sredstva Župi na Labinštini, Caritasu, financirala je *Party bez alkohola* – događaj koji organizira labinska srednja škola i izgradnju malonogometnog igrališta u gradu Buzetu, sufinancirala je Udrugu za borbu protiv raka u Labinu, Udrugu za dijalizu i autizam Istra te financijski pomagala Zavod za biologiju Medicinskog fakulteta u Zagrebu.¹⁹ Velika pozornost pridaje se “plavoj latici – obrazovanje i znanost”, odnosno u okviru strategije *Je li plava boja vaše laticе?* dodjeljuju se stipendije učenicima gimnazija i strukovnih škola te studentima u iznosu od 10 000 odnosno 30 000 kuna godišnje.²⁰

Naš kazivač iz Potpićna S. B. je 2008. godine osvojio studentsku stipendiju, a kao razlog prihvaćanja stipendije naveo je, u prvom redu, tešku financijsku situaciju u kojoj se nalazila njegova obitelj. O etici takvog poteza i odnosu sugrađana prema stipendiranima nije htio “nadugo razgovarati”, već je kao pozitivnu stranu istaknuo činjenicu da su stipendiranja isključivo jednogodišnja:

Može se to gledat na taj [negativan] način, ali sa druge strane može se to gledat da pomažu većem broju učenika, odnosno studenata. Znači da nemaju ti isti neke prioritete jer onda su stalni stipendisti, nego da svake godine pomažu drugoj obitelji što isto smatram da je u redu, da je pozitivno. (S. B., kazivač)

Stav spram tvornice i prakse doniranja “susjedstvu” kazivač nije želio dodatno elaborirati, što je, uz napomenu da kod potpisivanja ugovora o stipendiji “nisu dobili nikakve upute o tome kako se trebaju ponašati, o stavu koji trebaju zauzeti i slično”, i više puta napomenuo:

Nemam ga. Ništa konkretno. Apsolutno nemam stav o tome, uopće ništa. Činjenica je da imamo Rockwool, imamo kamenolom, imamo termoelektranu, imamo više tih stvari pa ponekad ljudi u nekim stvarima, možda, pretjeruju. Konkretno ne mislim na Rockwool, nego na općenito... ne ulazim... konkretan stav nemam. (S. B., kazivač)²¹

No, protivnici Rockwoola stipendiranje i doniranje fizičkim i pravnim osobama te udrugama na tom području smatraju potkupljivanjem jer: “Činjenica je da ako uzmeš novce od Rockwool donacije, stvara se neka obaveza da više ne se buniš protiv tega istega Rockwoola” (B. S., kazivač). Ekonomska kriza ističe se kao “najveći poticaj” prihvaćanju Rockwoolove stipendije:

¹⁸ Informacije o iznosima i projektima dostupne su na: <http://www.rockwool.hr/tvornica+u+istri/dru%CS%A1tvena+odgovornost/sponzorstva+i+donacije>.

¹⁹ Tvornica kamene vune sponzorski je podržala kulturna događanja i sportski sadržaj – NK Potpićan, NK Rudar, koji su mu u neposrednoj blizini, kao i lokalni šahovski i motociklistički klub. Rockwool ima i svoj istoimeni ženski košarkaški klub od 2011. godine u Puli, a podržali su Festival Melodije Istre i Kvarnera (MIK) u susjednome mjestu Gračišću i pičansku fešta Rokova. Osim toga, sponzorstva su dobile labinske mažoretkinje, potpićanska likovna radionica, limena glazba Labin kao i potpićanska bošnjačka zajednica te će kazivač s tim u vezi primijetiti: “A zanimljivo je isto to da je velika populacija Bosanci u Potpićnu ka se uopće ni bunila, a oni su obično prvi ki se bune protiv svega. To mi je ful zanimljivo” (B. S., kazivač).

²⁰ Stipendiju mogu dobiti studenti koji nisu ponavljali godinu te ostvaruju prosjek ocjena veći od 4,0. U sedam godina za stipendiranje učenika i studenata izdvojeno je 1.420.000 kuna. Rockwool do sada u “prestižnom kubu stipendiranih broji 62 stipendista” (<http://www.rockwool.hr>). Za stipendije se prijavljuju učenici i studenti iz cijele Županije, a prednost imaju oni iz bliže okolice: “učenici i studenti državljani Republike Hrvatske s područja Istarske županije, a posebno iz općina: Pićan, Kršan, Sv. Nedelja i Gračišće” (<http://ipress.hr>).

²¹ Ipak, stipendirani će student zauzeti vrlo skeptičan stav spram prosvjednika: “Nek rade [prosvjeduju]. Nemam niš protiv toga, nemam apsolutno niš protiv toga. Eventualno mi se ne sviđaju neki njihovi ispadi u smislu da napadaju ljude koji tamo rade ili da smetaju nekim ljudima koji zarađuju za kruh na taj način. Smatram da je to možda... ne znam... kako da se izrazim, nije baš tolerantno, ajmo reć tako. Znači ako imaju nešto protiv tvornice neka djeluju protiv tvornice, a ne ljudi koji rade tamo i koji žive od te tvornice” (S. B., kazivač).

Činjenica je da je ekonomska situacija takva kakva je, da 500 kuna za kupnju knjiga nekome znači puno, da stipendija od 3000 kuna mjesečno za godinu dana ipak znači nešto i da su ljudi jednostavno senzibilni u ekonomskoj krizi i da u tom trenutku ne razmišljaju o štetnosti. Ne zanima ih kako će sutra izgledati zdravlje njih i njihove djece, nego rješavaju egzistencijalne probleme trenutno. To je ono što Rockwoolu zapravo ide u korist jer time kupuje ljude, a ulaže zapravo vrlo mala sredstva u to. (L.J. S., kazivač)²²

Ipak, kazivačeva tvrdnja, dojam, da se radi o “nezainteresiranosti” za zdravlje “sebe i njihove djece” te da se prihvaćanjem donacija privilegiraju kratkoročna “primamljiva” rješenja za koja se dugoročno plaća izrazito visoka cijena, smješta navedenu problematiku nanovo u samo središte jedne od karakteristika industrijskog života od kojeg dio mještana Pićanštine pokušava zauzeti odmak. Ronnie Johnston i Arthur McIvor nedavno su pokazali koliko je rad u teškim industrijskim postrojenjima povezan sa specifičnom konstrukcijom “ideje o muškosti”, koja se, pak, uspostavila kao jedan od uzroka dekadencije zdravlja i prerane smrti mnogih radnika. Upravo stoga što su počesto privilegirali, ili su, pak, poradi egzistencijalnih razloga bili prisiljeni privilegirati kratkoročno višu zaradu na hazardnijim radnim mjestima nauštrb zdravlja (rad s azbestom ili ugljenom prašinom, rad bez zaštitne opreme itd.), njihov se maskulinitet počeo identificirati s ogromnim udjelom po život opasnih bolesti i smrću. Takvo je krvoproliće, zaključuju autori, nejednako palo na “pleća muškaraca i žena, jer je profesionalna smrtnost i invaliditet primat muškog dijela radništva. To je dio cijene koju su muškarci platili za dokazivanje vlastite muškosti unutar patrijarhalnog kapitalizma i kolonizacije najhazardnijih poslova, uključujući vojsku i podzemno rudarenje” (Johnston i McIvor 2004: 137). Situacija u kojoj su se našli mještani Pićanštine i način na koji dio njih tu situaciju opisuje, analizira i “metaforizira”²³ odista se može usporediti s nekadašnjom uronjenošću radnika u “hazardne radne miljee”, s razlikom što se kod Pićanaca radi o prisilnoj izloženosti svih “zagađenom životnom okolišu”.²⁴ U tom se smislu donacije i financijske potpore Rockwoola mogu interpretirati ne samo, kako kazivači tvrde, kao “potkupljivanje” ili “nadnica za strah”, već i kao suvremena situacija istovjetna onoj u kojoj su se nalazili nekadašnji radnici u teškoj industriji, koja je podrazumijevala mogućnost odabira više ili niže zarade, ali ne i mogućnost temeljnog izbora – rada i života bez straha i rizika po zdravlje.

Otvaranje tvornice Rockwool na Pićanštini, istoku Istre, prije osam godina bio je jedan od presudnih događaja za stanovnike tog područja, ne samo stoga što je činio egzistencijalnu i vrijednosnu razdjelnicu među mještanima, nego i jer je to područje dodatno i nanovo kodificirao u terminima “već doživljenog” – industrije koja iz rakursa dijela zajednice implicira

²² Također, 2010. godine bila je aktualna Rockwoolova donacija – *I za moj dom izolacija*, kada je podijeljeno nekoliko stotina tona kamene vune “drugog izbora” mještanima, a koja se na tržište nije plasirala “zbog uglavnom vizualnih i mehaničkih nedostataka, ali je i dalje zadržavala sva svoja toplinska i zvučna izolacijska svojstva, pružala zaštitu od požara te je paropropusna i vodootporna” (www.ipress.hr). Iako su zaprimili, tvrde, 450 zahtjeva za donacijom vune, nisu svi mještani takvu gestu interpretirali dobromamjernom: “Ono što ja mislim, što se tiče kamene vune, onih koji su uzeli kamenu vunu pa mislim da tu je Rockwool napravio jednu dobru stvar. Riješio se je smeća, a ljudi koji su to uzeli dobili su smeće” (P. J., kazivač).

²³ Zanimljivu metaforu ponudio je kazivač uspoređujući stalnu izloženost štetnim tvarima koje su uvijek u “granicama dozvoljenog” jer to je za njega isto “kao i kad bi netko popio svaki dan dec vina ako on nije za dec vina – danas se smatra da je pijan, ali ako deset godina stalno pije dec vina – on je alkoholičar!” (N. S., kazivač).

²⁴ Vrlo sličnu situaciju opisuje i analizira Trond Berge u industrijskim emisijama izrazito zagađenom rumunjskom gradu Copșa Mică, gdje je život za dio populacije samoorganiziran oko poznavanja manje zagađenih prostora, mjesta. No, dok Pićanci odbijaju Rockwoolovu prisutnost, dio Bergeovih kazivača gradi samopouzdanje upravo na snalaženju u takvim nemogućim situacijama: “dio njih predviđa sve mogućnosti kako bi ostali neozlijeđeni, Ako se možeš nositi sa zagađenjem u Copșa Mică, možeš nadvladati bilo kakvu teškoću” ili “Izbjegneš li trovanje plinovima, malo se čega imaš bojati u životu” (Berge 2012: 99).

manjkavu kvalitetu života, što im potvrđuje i iskustvo sardinijskih radnika u istovjetnim postrojenjima, ali i dugoročno velik rizik po sam život. Upravo iz tog razloga dio se mještana iselio, dok tvornica od “preklani ima uporabnu, a od jesenas i okolišnu dozvolu te u njima nalazi slatku potvrdu da zadovoljava visoke standarde ‘ekološke ispravnosti’” (*Glas Istre*, 10. veljače 2014.). Iako prosvjednici ne poduzimaju akcije protiv Rockwoola već nekoliko godina, ipak tvrde da je njihov najveći uspjeh to što su postigli usporavanje procesa ishodaovanja dozvola za rad:

Drugo što Rockwool radi, ali Rockwool je već dugo (nakon četiri godine) u probnoj proizvodnji. Kakva je to proizvodnja ako četiri godine treba biti probna proizvodnja?! To je smiješno, tako da možemo slobodno reći da su prosvjedi urodili plodom, a ne zbog prosvjeda nego zato što građani imaju argumentaciju. Kad građani ne bi imali argumentaciju, prosvjedi ne bi urodili plodom, a ja smatram da su prosvjedi urodili plodom. (N. S., kazivač)

Upravo na tom mjestu valja primijetiti uspjeh prosvjeda te tome dodati i nešto širi rakurs njihova shvaćanja. Pored činjenice da su izdašne donacije razumijevali i odbijali kao “odgovor na nepostavljeno pitanje”, prosvjede i prosvjednike nije nužno interpretirati kao građane koji su *a priori* “protiv”, nego kao one koji su “za” ponešto drukčije, inkluzivnije i participativnije oblike političkog sudjelovanja i odlučivanja u lokalnoj zajednici. I kao takvi, oni unatoč, kako kažu, “limitiranom uspjehu njihovih prosvjeda” čine sastavni, iako specifičan dio niza građanskih akcija poput “Volim Pulu”, “Srđ je naš” ili “Pravo na grad”, koje prostor i pregovaranje o njemu pokušavaju artikulirati i kao “politički koncept” (Koroman 2013: 125). No, dok je potonje građanske akcije i njihove ciljeve poput promjene paradigme razumijevanja demokracije ili koncepta “javnog” moguće smjestiti u longitudinalni vremenski okvir kao procese koji će “jednom zaživjeti”, vrijeme je kategorija koja aktivistima i građanima Pićanštine ne ide u prilog jer bi do “ostvarenja ciljeva” za dobar dio njih moglo biti prekasno.

LITERATURA

- Berge, Trond. 2012. “The Worse, the Better. On Safe Ground in ‘The Most Polluted Town on Earth’”. *Anthropological Journal of European Cultures* 21/1: 81–102. [<http://dx.doi.org/10.3167/ajec.2012.210106>]
- Čapo Žmegač, Jasna, Valentina Gulić Zrnić i Goran Pavel Šantek. 2006. “Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja”. U *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Čapo Žmegač, Jasna, Valentina Gulić Zrnić i Goran Pavel Šantek, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Jesenski i Turk, 7–53.
- Dorigo, Livio i Fabio Scropetta, ur. 2004. *Arsia – 28 Febbraio 1940*. Trst: Circolo di cultura Istro-Veneta “Istria”.
- Fortun, Kim. 2012. “Ethnography in Late Industrialism”. *Cultural Anthropology* 27/3: 446–464. [<http://dx.doi.org/10.1111/j.1548-1360.2012.01153.x>]
- Freese, Barbara. 2003. *Coal. A Human History*. London: Arrow Books.
- Geertz, Clifford. 2010. *Lokalno znanje. Eseji iz interpretativne antropologije*. Zagreb: AGM.
- Johnston, Ronnie i Arthur McIvor. 2004. “Dangerous Work, Hard Men and Broken Bodies. Masculinity in the Clydeside Heavy Industries, c. 1930–1970s”. *Labour History Review* 69: 135–153.
- Koroman, Boris. 2013. “Predodžba prostora u suvremenoj hrvatskoj prozi. Prostori tranzicije kao mjesta postsocijalističke artikulacije”. *Komparativni postsocijalizam. Slavenska iskustva*. Maša Kolanović, ur. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 125–147.
- Kuzmanić, Tonči. 1988. *Paradigma začetka konca. Labinski štrajk*. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Matošević, Andrea. 2011. “‘È facile riconoscere un Istriano. Ha un carattere mite, è laborioso, paziente’. Aspetti della costruzione dell’identità sulla penisola”. U *Istria e Puglia fra Europa e Mediterraneo*. Luciano Monzali i Fulvio Šuran, ur. Roma: Edizioni studium, 195–206.
- Matošević, Andrea. 2011. *Pod zemljom. Antropologija rudarenja na Labinstini u XX. stoljeću*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- McIvor, Arthur i Ronnie Johnston. 2007. *Miners Lung. A History of Dust Disease in British Coal Mining*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Milevoj, Marijan. 1991. *Do socijalizma i natrag. Labinska novinska kronika 1945–90*. Labin: Labinska komuna.
- Nikočević, Lidija. *Kulturni identiteti Istre i konstrukcija baštine*. <http://www.hrvatskoetnologodrustvo.hr/zanimljivi-tekstovi/>.
- Orlić, Olga. 2009. “Mnogoznačje istarskog multikulturalizma”. *Etnološka tribina* 38/31: 39–59.
- Potkonjak, Sanja i Tea Škokić. 2013. “‘In the World of Iron and Steel’. On Ethnography of Work, Unemployment and Hope”. *Narodna umjetnost* 50/1: 74–96.

- Rollandi, Maria Stella. 1981. *Miniere e minatori in Sardegna*. Cagliari: Edizioni della torre.
Rockwool info, broj 1, srpanj 2008.
- Ružić, Pavlo. 2012. "Analiza posebnosti i percepcije ruralnog turizma Istre". *Ekonomska misao i praksa* 1: 217–238.
- Scribner, Charity. 2003. *Requiem for Communism*. Cambridge, London: The MIT Press.
- Simić, Zvonko. 1987. "Skica za monografiju o štrajku rudara u Labinu". *Sociološki pregled. Časopis Sociološkog Društva Srbije* 21/3: 47–58.
- Sloterdijk, Peter. 2006. *Terrare nell'aria*. Roma: Meltelmi.
- Škokić, Tea. 2011. *Ljubavni kod. Ljubav i seksualnost između tradicije i znanosti*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Šuran, Fulvio. 2011. "Istria: analisi sociologica di un territorio multiculturale e plurietnico". U *Istria e Puglia fra Europa e Mediterraneo*. Luciano Monzali i Fulvio Šuran, ur. Roma: Edizioni studium, 103–148.
- Vorano, Tullio. 1998. *Istarski ugljenokopi. Četiri stoljeća rudarenja u Istri*. Labin: Istarski ugljenokopi Tupljak d.d.
- Weber, Max. 1977. *L'etica protestante e lo spirito del capitalismo*. Firenze: Sansoni, Nuova biblioteca.

Kazivači (Općina Pićan)

- S. B., ožujak 2012.
 L.J. S., ožujak 2012.
 N. S., ožujak 2012.
 B. S., ožujak 2012.
 P. J., ožujak 2012.

Tisak i internet

- "Industrijska megainvesticija. Preporod istarske zabiti u režiji Danaca". *Nacional*, 19. prosinac 2006.
- "Rockwool ne šteti zdravlju". *Glas Istre*, 6. srpanj 2010.
- "Sulcis, si murano vivi in miniera i lavoratori della ex Rockwool". *La Repubblica*, 21. prosinac 2012.
- "Sulcis, 'invisibili' Rockwool proseguono occupazione in miniera". *La Repubblica*, 11. siječanj 2014.
- "Rockwool je tu, dimi i neće nikamo!". *Glas Istre*, 10. veljače 2014.
- "Sulcis, lotta operaia underground". *Il manifesto*, 12. lipanj 2014.
- "Rockwool primio više od 450 zahtjeva za donaciju kamene vune". <http://www.ipress.hr/gradovi-i-opcine/labin/rockwool-primio-vise-od-450-zah-tjeva-za-donaciju-kamene-vune-6499.html>.
- "Rockwool otvorio novi natječaj za prestižne stipendije". <http://ipress.hr/istra/rockwool-otvorio-novi-natjecaj-za-prestizne-stipendije-24485.html>.
- "ROCKWOOL dodijelio prestižne stipendije 7. generaciji stipendista". <http://www.rockwool.hr/tvornica+u+istri/dru%C5%A1tvena+odgovornost/stipendije/stipendije+2014-c8-.http://www.rockwool.hr/o+nama/rockwool+u+hrvatskoj/tvornica+u+potpi%C4%87nu>.
- <http://www.istra.hr/hr/sve-o-istri/ljudi-i-obicaji>.
- "Masa ogorčenih ljudi prošlu noć upala u posjed Rockwool-a". <http://www.ipazin.net/?p=1647>.
- Hrvatska uživo*, 16. lipanj 2011.
- Dnevnik HTV*, 22. kolovoz 2008.

Rock Wool of Dispute. Coexistence with the Rockwool Factory in Pićanština

Summary

Rock wool factory Rockwool Adriatic, whose construction nearby the town of Pićan (Istria) started in 2006, caused large disputes in local community. Although this business manoeuvre promised higher employment and economic regeneration of the area, one part of local community claimed health problems caused by the plant's exhaust gasses. Health thus became the most prominent argument in their devotion and struggle to shut down this plant. However, Rockwool is present "in the neighbourhood" through a series of donations and scholarships that caused the feeling of dissatisfaction among those who do not approve plant's stay in the area. For privileging short term and "tempting" solutions, the price of the whole community in the area will be highly overpaid in health, they claim. It is exactly this problem that drags the Pićanština, a former mining area, into the very heart of industrial way of life that part of the community wishes to take distance from.

Keywords: Rockwool, Pićanština, protest, health